

Циганюк, Д. Л. Антикризове регулювання діяльності банків на основі рекомендацій Базелю III [Текст] / Д. Л. Циганюк, К. В. Багмет // Держава, підприємства та банки в системі антикризового управління : монографія / за ред. Т. А. Васильєвої, О. Б. Афанасьєвої. – Суми : Ярославна, 2013. – С. 92-102.

Загалом, аналіз світового досвіду подолання банківських криз свідчить про те, що підтримка деяких неплатоспроможних банківських установ поглиблює кризу та збільшує втрати в майбутньому, так і не досягнувши фінансового оздоровлення. Отже, прийняття рішення про виведення фінансово-кредитної установи із банкрутства повинно бути виваженим. При певних обставинах допущення банкрутства є правомірним, що й було здійснено стосовно банку «Barings» у 1995 р. та «Банку міжнародного кредиту та комерції» (BCCI) у 1991 р. Так, під час банківської кризи 1991 р. у Швейцарії, у рамках антикризової програми умовою було подолання неплатоспроможності протягом двох тижнів. У випадку, якщо банк не спроможний це здійснити за допомогою власних коштів або за рахунок поглинання іншою фінансовою установою, Швейцарська федеральна банківська комісія змушена була визнати його банкрутом та закрити банк [318]. Так, наприклад, основний принцип стратегії поведінки Банка Англії полягає у тому, що слід надавати допомогу тільки в тому випадку, коли локальна банківська криза має ризик розповсюдження на інші банки та на фінансову систему загалом.

Таким чином, розглянута взаємозалежність між інструментами антикризового регулювання банківської діяльності на рівні НБУ та видами ризику й типами банківських криз дозволяє вибирати такі заходи, які будуть найбільш доцільними у конкретній ситуації. Підводячи підсумок, зауважимо, що при впровадженні системи антикризового управління в умовах українських реалій, необхідно враховувати досвід промислово розвинутих країн та провідних світових фінансових установ, а також особливості вітчизняної банківської системи. Зазначимо також, що своєчасне та якісне антикризове управління в банківській установі допомагає значно знизити ризик неплатоспроможності та банкрутства. Проте першочерговим має бути реалізація виваженої антикризової політики в банківській сфері на рівні державних органів.

2.3. Антикризове регулювання діяльності банків на основі рекомендацій Базелю III

Наслідки фінансової кризи 2008-2009 рр. засвідчили необхідність переорієнтації існуючої в Україні системи нагляду, контролю та регулювання діяльності банків на створення системи контрциклічних заходів, які у свою чергу дозволять згладити амплітуду коливань в розвитку банківської системи та економіки в цілому. У даному контексті мова йде про необхідність застосування інструментів макропруденційного регулювання банків. Так, по-

єднання традиційних норм регулювання банківської діяльності з макропроденційними інструментами дозволить отримати більший синергетичний ефект.

Теоретично органами макроекономічного регулювання може бути використаний цілий ряд методів стримування кредитної активності банків на фазі піку ділової активності: інструменти грошово-кредитної, валютної, фіскальної, податкової політики, обмеження зовнішніх запозичень банків, кредитні ліміти для банків тощо. Слід відмітити і застосування деякими країнами Європи адміністративних важелів впливу на кредитну активність банків:

1. Національний банк Болгарії практикує встановлення щоквартальних лімітів на приріст кредитного портфеля банків та застосовує граничні резервні вимоги щодо сум перевищення фактично наданих кредитів над обсягами доведених лімітів [88].

2. У Румунії максимально можлива сума валютних кредитів позичальникам, у яких відсутні постійні джерела валютної виручки, обмежується 300% власного капіталу банку. Крім цього, у даній країні регламентується контингент позичальників у сфері іпотечного кредитування (щомісячні платежі не повинні перевищувати 25% чистого доходу) [94].

Проте, дані методи не є досить дієвими в умовах циклічності економіки та характеризуються короткостроковим ефектом.

Наслідки фінансової кризи 2008 року в Україні засвідчили, що служби ризик-менеджменту банків не змогли своєчасно й належним чином ідентифікувати і зменшити системні ризики, пов'язані зі швидким зростанням обсягів саме кредитних операцій та підвищенням цін на активи, передусім – на нерухомість. Погіршення якості активів практично всіх українських банків призвело до появи проблем із їх капіталізацією та ліквідністю, що у свою чергу негативно вплинуло на ефективність функціонування небанківських фінансово-кредитних установ, зокрема страхових компаній, особливо тих, які перебували в межах однієї фінансової групи з банками.

Світова фінансова криза загострила необхідність переосмислення принципів регулювання діяльності банків, а також посилила потребу в розробці та впровадженні нових підходів і методів оцінки системних ризиків, створенні контрциклічних норм достатності капіталу та формуванні резервів на покриття можливих збитків за позиками на періоди економічних піднесенень і спадів [152]. Саме з цією метою Базельським комітетом з питань банківського нагляду (Комітет) було розроблено пакет реформ, який отримав назву Базель III. Характеристика основних пропозицій, включених до нової редакції Базеля III «Загальні регулятивні підходи щодо підвищення стійкості банків та банківського сектора» [323, 325], наведена на рис. 2.4.

Так, у межах Базеля III передбачено необхідність створення банками «буферу капіталу» (буфер захисту капіталу) та «контрициклічного капіталу».

Основним призначенням буферного капіталу є покриття збитків, що виникають у банків на фазах спаду та кризи в економіці.

Формування буферного капіталу, перш за все, передбачає додаткове нарощення банками резервних запасів капіталу на фазах підйому та піку ділової активності та їх використання у разі настання збитків на фазах спаду та кризи в економіці країни. Такий підхід дозволяє знизити ефект проциклічності.

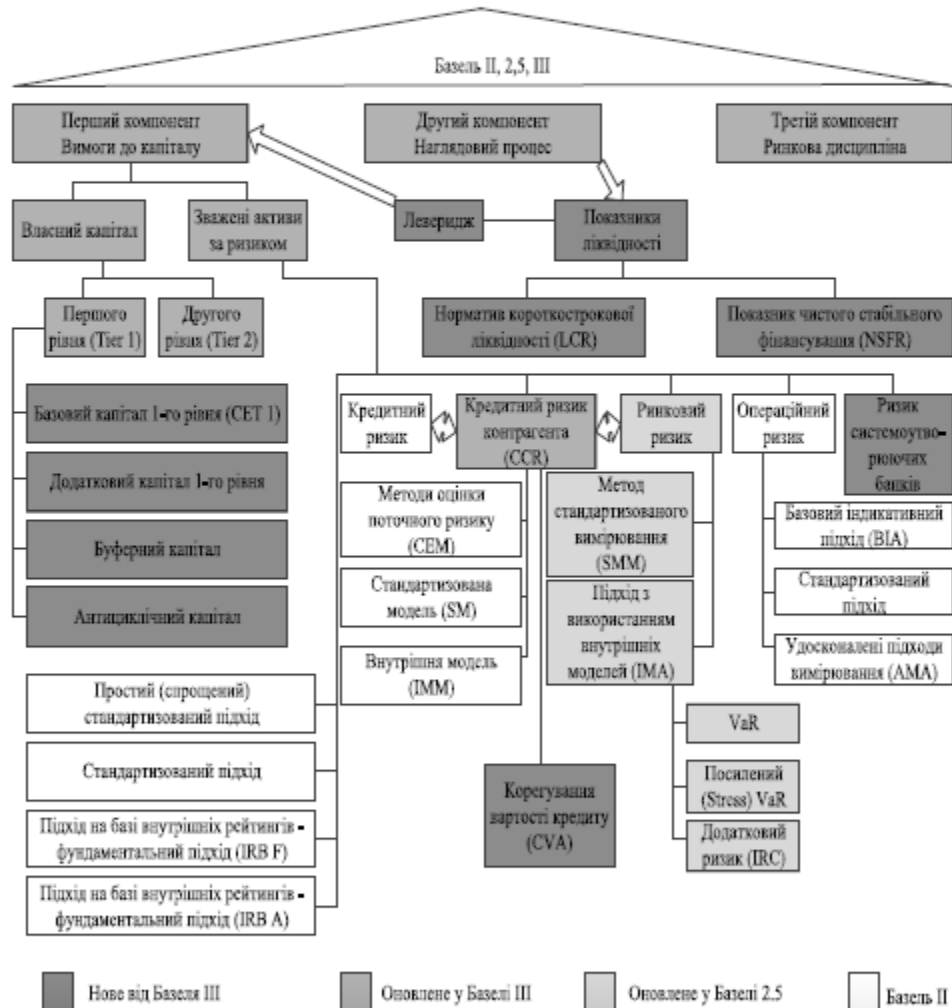

Рисунок 2.4 – Характеристика основних документів Базельського комітету з питань банківського нагляду [158, 313, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330]

Під час виникнення стресових ситуацій або криз акціонерний капітал може зменшуватися, але тільки в межах буфера збереження капіталу. Джерело наповнення цього буфера те ж, що й джерело формування мінімального рівня капіталу – акціонерний капітал після всіх необхідних відрахувань як найнадійніша та незмінна форма капіталу. Розмір буфера становить 2,5% від активів, зважених на ризик. Вимога щодо рівня буферного капіталу, який повинен пом'якшувати тиск на банківський капітал у кризові періоди, згідно з Базелем III має мінімальне значення на рівні 4,5 та 2,5% (разом – 7% ефективного рівня акціонерного капіталу від активів, зважених на ризик). Отже, вимоги до капіталу першого рівня порівняно з нинішніми (2%) посилюються більш, ніж утричі (рис. 2.5). Таким чином, під час економічного зростання нові вимоги стимулюватимуть банки до створення буферів збереження капіталу. Натомість у періоди падіння економічної активності до банків не застосовуватимуться заходи впливу, допоки мінімальна вимога дотримується. На наш погляд, банки орієнтуватимуться саме на рівень у 7%, щоб вільно розпоряджатися тими коштами, які вони заробили.

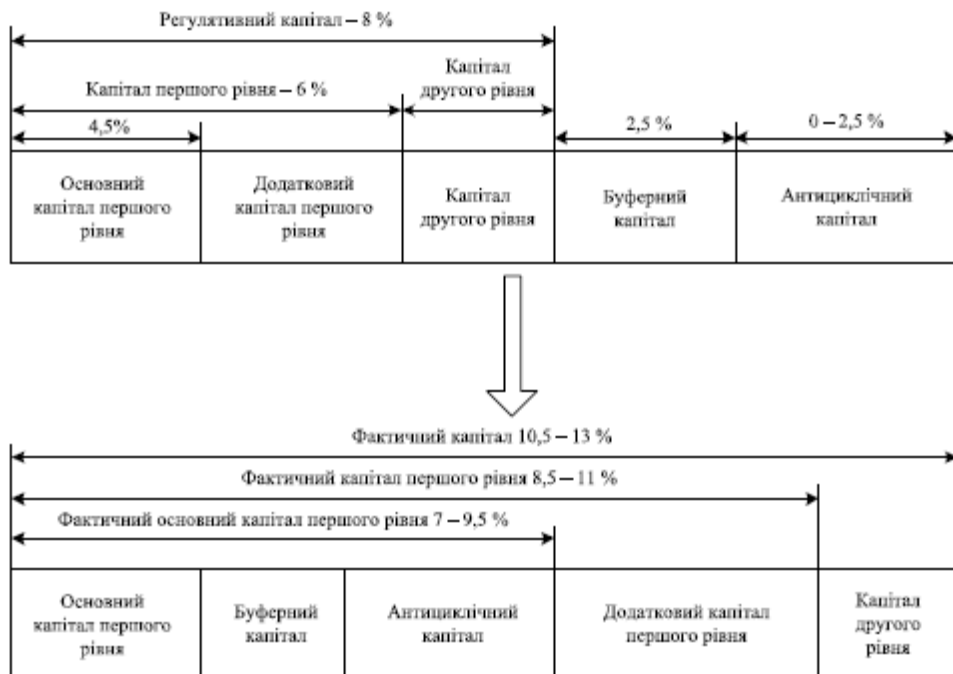

Рисунок 2.5 – Характеристика нових вимог до капіталу, відповідно до положень Базеля III [158, 325, 357, 371]

Слід відмітити існуючі обмеження щодо виплат з прибутку, які повинні накладатись на банк у випадку, коли рівень його буферного капіталу не

відповідає нормам (табл. 2.11). Такі обмеження зростають паралельно зі зниженням обсягу буферу захисту капіталу. Відповідно до запропонованого в Базелі III підходу, обмеження, що накладені на розподіл прибутків банків з рівнем буферу захисту капіталу наближеним до 2,5%, будуть мінімальними.

Таблиця 2.11– Мінімальні вимоги до консервації отриманих доходів [325, 158]

Розмір буферного капіталу, %	Обмеження на розподіл прибутку, %
0 – 0,625	100
<0,625 – 1,25	80
< 1,25 – 1,875	60
< 1,875 – 2,5	40
< 2,5	0

Дослідження причин циклічності економіки дозволяє стверджувати, що фази спаду та кризи виникають здебільшого внаслідок наявності кредитного буму в економіці, спровокованого саме агресивною політикою банків. Формування контрциклічного буферу капіталу паралельно з буфером захисту капіталу здійснюється з метою гарантування того, що банківський сегмент нарощує власний захист капіталу в періоди перевищення кредитного зростання над допустимим значеннями. Такий буфер повинен не лише захищати банківську систему у періоди спаду та кризи, а й стримувати в певній мірі прискорене зростання обсягів кредитних портфелів банків [328].

У фазі економічного зростання регулятори вимагатимуть від кожного банку сформувати капітал понад регулятивний мінімум. Таким чином, буде запроваджено новий підхід до формування додаткового резервного капіталу (буфера) на основі моделі очікуваних, а не фактичних втрат банків. Передбачено, що розмір «контрциклічного» резерву становитиме 2,5% від капіталу залежно від розмірів банків. Тому фактично за нових вимог банки будуть змушені забезпечувати дотримання співвідношення регулятивного капіталу до зважених за ризиком активів на рівні 10,5%, а не 8%, як було раніше (рис. 2.5). При цьому формально мінімальний рівень достатності капіталу залишається без змін – 8% від зважених за ступенем ризику активів. У періоди надмірного зростання кредитування наглядові органи використовуватимуть контрциклічний буфер як інструмент макропруденційного регулювання.

Таким чином, банки зможуть накопичувати додаткові обсяги капіталу на фазах підйому та піку ділової активності, та використовувати його на фазах спаду та кризи, згладжуючи тим самим амплітуду коливань динаміки кредитування та економіки в цілому. Проте, в такому випадку виникає об'єктивна необхідність у правильному визначенні моменту часу, з якого починається

фаза спаду. Для ідентифікації моменту, з якого Національному банку України необхідно буде прийняти рішення щодо введення контрциклічного буферу капіталу, Комітет запропонував використовувати такий індикатор, як відношення обсягів кредитів, наданих приватному сектору, до ВВП країни.

Механізм визначення стартової позиції для прийняття рішення щодо необхідності накопичення та розміру контрциклічного буферу капіталу наступний:

- 1) ідентифікація тренду, що описує динаміку відношення кредитів до ВВП;
- 2) визначення відхилення фактичних значень вказаного показника від тренду (розрахунок GAP);
- 3) трансформація GAP в обсяг контрциклічного буферного капіталу [155].

Ґрунтуючись на історичних даних країн Європи, Комітетом сформовані рекомендовані граничні межі для введення контрциклічного капіталу в залежності від фактичного гепу (табл. 2.12).

Таблиця 2.12 - Рекомендовані граничні межі для введення контрциклічного капіталу, в залежності від фактичного гепу [158, 325]

GAP	Буфер
≤ 0	0
2 % / 10 %	0 / 2,5 %
≥ 10 %	2,5 %

Національний банку України повинен спостерігати за зростанням коефіцієнту співвідношення обсягу кредитів, наданих банками до ВВП та здійснювати оцінювання стосовно наявності перевищення граничних меж. У випадку перевищення рекомендованих значень, центральний банк країни повинен паралельно з іншими макроекономічними інструментами впливу ввести вимогу до накопичення банками контрциклічного капіталу.

Строки впровадження банками контрциклічного капіталу та буферного капіталу наведені в таблиці 2.13.

Слід звернути увагу на те, що країни, у яких на сучасному етапі розвитку фінансового сектора економіки спостерігається масштабне розширення кредитної діяльності банків, мають розглянути можливість впровадження концепції контрциклічного та буферного капіталу в прискореному порядку з метою недопущення наступного спаду в економіці.

У якості прикладу проведено розрахунок можливого обсягу контрциклічного капіталу для банків України за період 2002–2011 рр. Динаміка значень співвідношення обсягів кредитів, наданих банками України приватному сектору та обсягів валового внутрішнього продукту країни представлена на рис. 2.6.

Таблиця 2.13 – Строки введення банками ключових положень Базеля III, % [158, 325]

Показник	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Базовий капітал першого рівня/RWA, %		3,5	4	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5
Капітал першого рівня/RWA, %	4	4,5	5,5	6	6	6	6	6
Власний капітал/RWA, %	8	8	8	8	8	8	8	8
Буферний капітал/RWA, %					0,625	1,25	1,875	2,5
Контриклічний капітал, %					0,625	1,25	1,875	2,5
Фінансовий важіль (леверидж)	Моніторинг	Тестування на рівні 3%, банки повинні розкривати інформацію з 01.01.2015			Корегування	Уточнене значення		
Норматив короткостроєвої ліквідності	Моніторинг	Моніторинг	Моніторинг	≥100%	≥100%	≥100%	≥100%	≥100%
Показник чистого стабільного фінансування	Моніторинг							
							>100%	>100%

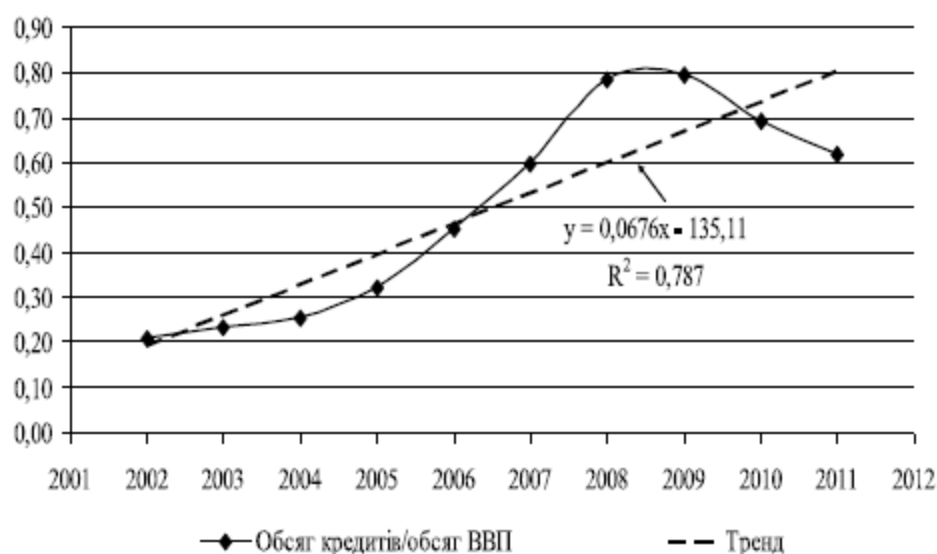

Рисунок 2.6 – Динаміка співвідношення обсягів кредитів та ВВП в Україні протягом 2002-2011 рр., частка

Як видно з вищенаведеного рисунку, відповідно до рекомендацій Базеля III, обсяг контрциклічного капіталу мав би бути максимальним – 2,5% – протягом 2007-2009 років (значення гасу в даний період перевищувало 10%) та нульовим – починаючи з 2010 року.

Циклічність банківської діяльності є невід’ємним та закономірним явищем ринкової економіки. Причому, підсилення амплітуди коливань в даному контексті як правило ще й обумовлюється формуванням резервів під кредитні операції. Так, на фазі кредитного буму ризики ідентифікуються банками як низькі, а обсяги резервів за кредитами є мінімальними. Проте, така ситуація змінюється на протилежну, коли настає фаза спаду та кризи. Банки у такому випадку повинні створювати додаткові резерви під нестандартні кредити, частка яких у загальному кредитному портфелі зростає прискореними темпами, хоча обсяги їх доходів стрімко знижуються паралельно зі зниженням рівня кредитоспроможності позичальника [156]. У такому випадку традиційне статичне резервування лише поглиблює фінансову нестабільність банківського сегмента.

Досвід застосування макропруденційного нагляду за діяльністю банків у таких країнах, як Іспанія, Південна Корея, Колумбія, Перу дозволяє стверджувати про досить високий рівень ефективності ще й такого інструменту, як контрциклічне (динамічне) резервування [158].

Контрциклічне резервування передбачає зміну норм відрахувань до резервів під активні (кредитні) операції, в залежності від фази циклу, на якій

перебуває економіка країни. Так, наприклад, в Іспанії реалізація зазначеного макропруденційного інструменту регулювання полягає у щоквартальному відрахуванні банками з поточного прибутку коштів на створення додаткових резервів від 0 до 1,5% залежно від фази кредитного циклу та категорії кредиту [226].

Принцип динамічного резервування передбачає, що резерви на можливі втрати за кредитним портфелем повинні враховувати не лише поточні, а й довгострокові очікувані втрати. За своєю економічною сутністю динамічне резервування є механізмом буферу резервів, що дозволяє амортизувати кредитні шоки.

Протягом кредитного буму банки повинні створювати додаткові резерви, а на фазі скорочення кредитної пропозиції використовувати їх та не формувати нових. Таким чином, відбувається послаблення навантаження на банківський сегмент фінансового сектора економіки та прибуток в періоди криз.

Динамічне резервування передбачає менші коливання сукупного рівня резервів протягом кредитного циклу, на відміну від існуючого підходу до формування резервів під кредитні операції, коли їх обсяг зменшується на фазі підйому, та стрімко збільшується при кредитному зриві.

Крім цього, такий вид резервування означає більш згладжені коливання фінансового результату банку, який, у свою чергу, залежить від зміни обсяги резервів.

На фазі буму обсяги динамічних резервів збільшуються прискореними темпами, у порівнянні з нарощенням стандартних резервів. На фазі спаду та кризи стандартні резерви навпаки зростають, а контр циклічні резерви – витрачаються на покриття простроченої заборгованості.

Найбільш суттєвими недоліками застосування динамічного резервування є наступні:

- 1) складність ідентифікації фаз кредитного циклу;
- 2) необхідність перегляду на регулярній основі норм та стандартів резервування;
- 3) потреба в наявності досить значної статистичної вибірки за значний проміжок часу;
- 4) експертна суб'єктивна оцінка очікуваних втрат за кредитними операціями.
- 5) необхідність формування додаткових резервів на фазі перегріву призводить до тимчасового операційного збитку, що сприяє деякому замороженню кредитування на фазі піку (кредитного буму). Проте протягом найбільш важкої фази фінансової кризи контр циклічний інструмент здійснює нейтральний вплив на фінансовий результат банків. На фазі посткризового

відновлення прибуток банків збільшується на суму раніше створених додаткових резервів [313, 330, 357, 371].

Таким чином, відбувається перерозподіл фінансового результату в часі: у довгостроковому періоді його величина не змінюється. Адже на короткостроковому горизонті збиток у момент зміни фази кредитного циклу компенсується підвищеною прибутковістю під час виходу з кризи, прибутковістю во время вихода из кризиса.

Слід відмітити, що російським дослідником С. Р. Моїсєєвим, фахівцем з макропруденційної політики, встановлено, що тимчасовий операційний збиток може і не виникати, за умови, якщо норми додаткового резервування є удвічі нижчими від фактичних (у Росії це значення 2–7% по I категорії кредитів, та 7–20% за II категорією кредитів) [155, 156].

Результати узагальнення ключових відмінностей між ключовими інструментами макропруденційного нагляду, а саме резервного капіталу та контрициклічних резервів, здійсненого на основі [125, 127, 130, 131, 324, 327, 328, 329], представлені в таблиці 2.14.

Таблиця 2.14 – Характеристика відмінностей між резервним капіталом та динамічними (контрициклічними) резервами банків

№ п/п	Критерій	Резервний капітал	Контрициклічні резерви
1.	Момент здійснення відрахувань	Формується за рахунок відрахувань з прибутку після оподаткування	Формуються до розрахунку прибутку
2.	Відображення у звітності	Власний капітал банку (нерозподілений капітал)	Зобов'язання або активи
3.	Складність аналітичних розрахунків	Відсутність методики розрахунку необхідного обсягу резервного капіталу по відношенню до потенційних збитків за кредитними операціями.	Складність визначення норм відрахувань резервів в залежності від фази циклу та виду кредиту (стандартний, субстандартний, сумнівний, безнадійний)
4.	Контрициклічний вплив	Менший вплив на згладжування циклічності. Власний капітал банку та його прибуток є волатильними. Збільшення нормативу достатності капіталу.	Прямий вплив на згладжування амплітуди коливань кредитного циклу.
5.	Період впровадження	Враховуючи суттєве навантаження на обсяг власного капіталу, введення в дію резервного капіталу має відбуватись після виходу банківського сегмента фінансового сектора економіки з кризи.	Можливість та ефективність впровадження на фазах підйому та піку ділової активності, а також спаду.

Необхідним є поєднання даних видів інструментів макропруденційного регулювання в Україні, враховуючи те, що вони є взаємодоповнюючими.

Підводячи підсумок, варто відзначити, що реалізація вказаних заходів з боку органів державного регулювання та нагляду (НБУ, Нацкомфінпослуг) дозволить розширити можливості організації банківсько-страхової інтеграції в Україні, не допустити поширення негативних наслідків у функціонуванні банків на діяльність страхових компаній, а також сприятиме ефективному регулюванню діяльності фінансових груп і забезпеченню стабільного функціонування фінансового сектора економіки в цілому.

2.4. Відповідність системи гарантування вкладів фізичних осіб України світовим стандартам ефективності страхування депозитів

Банківські вклади населення є вагомим джерелом формування банківських ресурсів та однією з ключових складових ефективної фінансової системи. В основі сучасної світової фінансової системи покладено ринкові принципи конкурентної боротьби, що передбачають отримання прибутків одними учасниками за рахунок отримання збитків іншими. У такій ситуації зростає значення державного захисту від фінансових ризиків, що в першу чергу полягає у впровадженні ефективних механізмів гарантування вкладів.

Система гарантування вкладів займає важливе місце у забезпеченні фінансової безпеки держави. Вона не призначена для того, щоб самостійно подолати наслідки банкрутства великих системних банків або наслідки фінансової кризи. У таких ситуаціях стабілізація повинна досягатись тісною співпрацею усіх учасників системи фінансової безпеки країни. Проте ефективна, дієва та адекватна система гарантування вкладів є однією з головних передумов запобігання паніки серед вкладників під час кризових ситуацій, а також одним з механізмів подолання наслідків фінансових криз. Отже, державне гарантування вкладів є одним з механізмів антикризового регулювання банківської системи на рівні держави.

Необхідність широкого впровадження системи гарантування вкладів зумовлюється наступними причинами:

- зниженням довіри до банківської системи;
- необхідністю надання допомоги тим банкам, які потрапили у скрутну фінансову ситуацію;
- необхідністю стабілізації обсягів фінансових ресурсів банків, що полягає в усуненні причин передчасного вилучення вкладів клієнтами, занепо-